

ÚTINAPLÓ

Obrusánszky Borbála :

Székelyföld hun hagyatéka

Az elmúlt kétszáz évben jeles magyar kutatók indultak el keletre, hogy megtalálják őseink emlékeit. Ezt az utat követik most a keleti szakemberek, kazakok, törökök, azerbajdzsánok és mongolok, akik fel akarják fedezni nyugatra szakadt rokonaik hagyományát. 2012. április 10-18. között három mongol kutató járt Székelyföldön, céljuk az volt, hogy megismerkedjenek a hun-utód székelyek hagyatékával.

Az első benyomások

Nagy izgalommal készültek a székely értelmiségek és kutatók, kíváncsiak voltak, hogy a hunokkal foglalkozó mongol szakemberek mit mondanak majd ősi örökségükről. A tét nagy volt, hiszen a Kárpát-medencei magyarok közül ők büszkélkedhetnek a középkoran rögzített, hiteles hun eredettel. A 11. ősgeszták tudósításain alapuló 13. századi Kézai Simon története, valamint a 14. században Kálty Márk által összeállított Képes Krónika tömören a következőképpen foglalta össze azt, hogyan lettek a hunokból vagy hungárusokból székelyek: „...Maradt a hunokból még háromezer férfiú, ezek futással menekedtek meg Krimhilda csatájából, s elhatározták, hogy Csiglamezején szedelőzködnek össze. Féltek a nyugati nemzetektől, hirtelen rájuk ne támadjanak, s nem hívták magukat magyaroknak (eredeti szöveg: hungárusoknak), hanem más névvel székelyeknek. A nyugati nemzetség ugyanis meggyűlölte a hunokat Attila életében. A székelyek tehát a hunok maradékai, akik a többi magyarok visszatéréséig az említett mezőn tartózkodtak. Mikor tehát megtudták, hogy a magyarok ismét visszatérnek Pannoniába, elébük siettek Ruténiába, együtt hódították meg Pannonia táját...”

D. Erdenebátor, régészprofesszor, az Ulánbátor Egyetem dékánja, Ucsiraltu professzor, a Belső-Mongol Egyetem Mongolisztikai Központjának nyelvészprofesszora, valamint Csagdarszüren, filmrendező – néprajzos nemcsak tanulmányútra jöttek, hanem részt vettek a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor napokon, ahol előadást tartottak a mongóliai hun kutatási eredményekről. Én elébük mentem Bukarestbe és a Kovásznáig tartó közel háromórás úton már megkezdődött a társalgás a közös hun gyökerekről. A téma felvezetése nagyon egyszerű volt, hiszen kísérőnket Csabának hívták, akinek nevére elmondtam, hogy a székelyek szerint ez volt Attila király legkisebb fiának a neve. Legalább is a magyar történelmi krónikák így őrizték meg emlékét, aki egy jóslat szerint majd feltámasztja apja széthullott államát. Priszkosz rétor által megemléltett jóslat beteljesült, előbb Baján hun-avarjai (uar-hun) vették vissza a hun területeket, majd az Árpád vezette hungárok szabadították fel a Kárpátokat az idegen népek uralma alól, bár meg kell jegyeznünk, hogy a teljes Kárpát-medence egésze sohasem került idegen uralom alá és az sem igaz, hogy onnan eltűntek volna a szkíta-hun népek.

A Csaba névvel kapcsolatban kételyek merültek fel, a 19. század végén német és magyar kutatók ellentmondásosnak tartották, hogy Attila örökösét Irneknek emlegetik a bizánci források, valamint a bolgár királylista, a magyarok pedig Csabáról tudnak. Ennek az lehet az oka, hogy utóbbi név inkább a királyfi méltóságára utalt, amelyben a csobán, a kínai csaovang (zhaowang), valamint a perzsa csobin korai változatát találjuk meg.

A találkozás öröme az autóban vendégeink meghallgatták a székely himnuszt, ahol szintén szó esett a nagy király fiáról. A hagyomány szerint Csaba királyfi a Hadak útján jön vissza hozzájuk, ha a népet nagy veszély fenyegeti. Hasonlókat regéltek később Székelyföld vitéz hercegéről, a későbbi szent királyunkról, Lászlóról (1077-1095), akiben Csaba királyfi második eljövételét látták a keleti végeken. A hazánkban összeállított dubnici krónika egy különös eseményt örökített meg királyunk halála utáni győzelméről, melyben Csaba királyfi visszatérésének ősi mondája őrződött meg: „A székelyek az Úr 1435. évében, vízkereszt táján egynéhány magyarral kiszállván a tatárookra, számtalan pogányt kardra hánytak. A harc három napig tartott. És beszéltek, hogy míg az üldözés tartott, Szent László király fejét a váradi egyházban sehol sem találták. Az egyház öre negyednap újból bement keresésére, akkor már ott volt szokott helyén, de átizzadva, mintha élve nehéz munkából tért volna vissza. Az ör elmondta a csodát a kanonoknak és egyéb jámbor embereknek, egy öreg tatár pedig megerősítette állítását. Azt beszélte ugyanis, hogy őket nem a székelyek és a magyarok verték meg, hanem ama László, akit mindig segítségül hívnak. És a többi tatár szintén bizonykodott, hogy mikor a székelység rajtok ment, egy hatalmas termetű vitéz járt előtte, magos lovon, fejében arany korona, kezében szekerce, és mindnyájukat lefogytott rettenetes csapásaival és vagdalkozásával. A vitéz feje

fölött pedig a levegőben egy szépséges asszonyszemély tündöklött csodálatos fényességben, fején aranykorona. Világos ebből, hogy a székelyeket Krisztusért harcoltukban maga a boldogságos Szűz Mária és Szent László segítette a pogányok ellen, akik saját erejükbe és sokaságukba vetették bizodalmaikat.”

Útközben kutatótársaimmal arról is beszélgettünk, hogy a Bukaresttől északra eső terület, Havaselve sokáig a hun népek fennhatóság alatt állt. Elmondtam, hogy a román régészek a Déli-Kárpátok alatt, Munténianál feltételeznek egy nagy hun szállásközpontot. Ezt a területet Kaukalandnak nevezték a késő antik szerzők, melyben a Kaukázus neve tűnik fel. Ne csodálkozzunk ezen, hiszen a szkíta népek ugyanúgy jelen voltak mindkét térségben. A késő ókorban a Kárpátokat sokáig lakóik után Szarmata-hegységnek nevezték. Egyébként a jelenlegi autópályán haladtak egykor a hunok is, akik a szarmaták és a gótok lakta, ásványkincsekben hihetetlenül gazdag területet már a 4. század második felétől kezdték megszállni. Előbb kis csapatok szállingóztak be szövetségeseikhez, a szarmatákhoz, majd Attila felmenője, Balambér 375-ben megindította félelmetes európai hadjáratát. Ennek a hadműveletnek a keretében elfoglalták a korábbi szkíta és szarmata vidékeket, az ott élő szövetséges (vagy ahogyan a keleti hunok mondják: ijfeszítő népeket) népeket felszabadították az idegen uralom alól, és együtt megosztották a területet. A gótok derékhadát a Kárpátoktól délre, a Balkánra kergették, akik a Római birodalomtól vártak segítséget. Milyen különös, hogy a régészek szerint a Kárpát-medencében nagyszámú gót élt, ennek ellenére mégsem oda menekült a Balambér által elűzött tömeg, hanem délnek, a Duna-delta felé vette az útját. Elképzelhető, hogy a Kárpát-medencében mégsem ők, hanem a szkíta-szarmata, esetleg hun népek voltak többségben? A Dnyeszter felől érkező hunoknak természetes volt, hogy a Kárpátok hágóin keljenek át és birtokba vegyék Pannoniát. Arról vita van a történészek között, hogy vajon mikor is szállták meg a hunok a mai Magyarország területét, illetve annak nyugati felét, Pannoniát. Erre nemcsak a magyar történelmi krónikák szolgálnak értékes adattal, hanem a korabeli latin szerzők, Ambrosiusz püspök és Zosimus krónikája is. Ők – a korabeli események kapcsán - úgy értesültek, hogy 380-ban Pannoniában már hunok éltek, ami azt jelenti, hogy akár már a 4. század közepén is érkezettek hun elődcsapatok a Kárpát-medencébe. A törökül fennmaradt magyar krónika, a Tarihi Üngürsz említ egy korai beáramlást. A késő ókori történelmi adatok ellentmondanak annak a máig hangoztatott nézetnek, miszerint Pannonia csak 433-ban került a hunok kezére. Aetius valóban abban az évben megállapodást kötött a hunokkal, de az már csak a Délvidék egyes területeire vonatkozott, addigra már az egész Kárpát-medence a hunok kezén volt!

A mai székely terület fontos stratégiai pontnak számított, onnan tudták hun őseink megfigyelni a kelet-római csapatmozgásokat. Elképzelhető, hogy a mai Udvarhely mellett fenntartottak egy főhadiszállást a környék megfigyelésére. Talán enne halvány emlékét őrzi a Rika erdejével kapcsolatos mondák.

Miközben a hunok korai történetén töprengtem, megérkeztünk a történelmi Magyarország határára. Amint a Tömösi-hágóhoz értünk, megemlítettem a nevet kutatótársaimnak, akik rávágták, hogy a szó a mongol tömör, vas rokona lehet, ilyen nevű szoros és hágó név nagyon gyakori a mongolok által lakott vidéken és jelentése: vaskapu. A név nem idegen számunkra, hiszen Közép-Ázsia, a Kaukázus és a mai magyar területek is tele vannak ilyen elnevezéssel: hol vaskapu, hol Dömör-kapu nevekkel találkozunk. Későbbi utunk során még előkerültek olyan különleges helynevek, melyeket a nyelvészek ismeretlen vagy szláv eredetűnek tartanak, holott párhuzama megvan a mongol nyelvben. Az egyik ilyen a Hargita. Kiderült, hogy Mongóliában is létezik egy hasonló hegység, azt Hargajtnak nevezik, jelentése is rímel a székely hegységgel, az is erdős hegy. A mongolok adata Orbán Balázs (1830-1890) véleményét erősítette meg, aki bejárta az egész Székelyföldet és azt találta, hogy a földrajzi nevek általában ős-székely elnevezések. Mongol vendégeink az Udvarhelytől nem messze lévő Székelyderzs nevében a dersz fűféléket fedezték fel. A legkülönlegesebb élmény a borvízzel kapcsolatban volt. A bor szót a középkori mongolban is használták, bor vagy bor daraszun alakban. Hivatalosan a szó „iráni” jövevényszó, igaz, ilyen származtatásra nem áll erendelkezésre elegendő bizonyíték. A mongolok elmondták, hogy szerintük a szó belső keletkezését és a „bordo-” vagyis pezsgés ige gyöke található benne. Ucsiraltu szerint a magyar víz szó is rokonságban van a mongol „usz”-szal, sőt az ásvány szavunkról is megállapította, hogy a mongol arsaan rokona. A kumis ordoszi kifejezését is megtalálni vélték a székelyeknél. A mongol csege szó erjedt italt jelent, a székelyeknél a savanyú bornak csiger a neve, az almalevet pedig csügürnek hívják. Lehet, hogy ezek alapján újra kellene gondolni a székelyföldi földrajzi neveket és kiiktatni a szóhasználatból „szláv” vagy éppen az ismeretlen” eredetű kifejezéseket a hunok javára?

A székelykapuk varázsa

Alighogy beértünk Háromszékbe, a mongol kutatók az autóból megcsodálták a székelykapukat. Barátosan megálltunk és alaposan szemügyre vettünk egy régi mintákat tartalmazó kaput, melyet nemrég állítottak fel. Erdenebátor meghatottan nézte a Nap és a Hold együttes ábrázolását. Elmonda, hogy a mongóliai hun sírokban ő is megtalálta ezeket a jelképeket és megörült, hogy a székelyeknél az ősi hun jelek köszönnek vissza. A kapun lévő rovásfeliratokat lefényképezték, mert azt egyértelműen az ősi hun örökség bizonyítékának vélték. Hiába állnak Mongólia szívében a 8. századi türk rovásfeliratok (Tonjukuk és Bilge kagán emlékoszlopai), náluk már elfelejtődött az ősi írás.

Erdenebátor szólt arról is, hogy eddig 21 rovásjelet számoltak össze a mongóliai hun sírokból előkerült tárgyakon. Ezek azonban nem a türk rovással mutatnak rokonságot. Mongóliában léteznek olyan sziklafeliratok, melyeket a kutatók nem tudtak megfejteni, mert nem türk nyelven íródtak. A kutatók lehetségesnek tartják, hogy azok korai, hun vagy zsuanszuan emlékek lehetnek. Mongóliában a szakemberek többsége elfogadja, hogy a hunoknak volt saját írása és az csak a rovás lehet és valószínűleg annak egy változatát vették át a 6. Század közepén felemelkedő türkök.

A székelykapun tulipán motívumokról megtudtuk, hogy az nemcsak a mi kedves virágunk, hanem nyomai egészen Mongóliáig érnek, ahol „altan dzul”-nak hívják. A tulipán Belső-Ázsiában is őshonos és a mongolok egyik kedvelt díszítőmotívuma-tette hozzá Erdenebátor. Később az udvarhelyi Gizi-panzióban szemügyre vették a festett, régi székely mintázatú szekrényeket, azokon a mongolhoz hasonló motívumokat fedeztek fel. Néhány teljesen olyan, mint a nálunk lévő-tette hozzá Erdenebátor.

A hunok emlékei

A konferencia előtti napon rövid kirándulást tettünk Háromszék történeti emlékekben bővelkedő településein. Vezetőnk Tompa Csaba helybéli tanár volt, aki alaposan ismerte a régi műemlékeket. Először Zabolán álltunk meg, ahol a kopjafás temetkezés sajátosságait mutattuk be mongol vendégeinknek. A kopja eredeti jelentése dárdaszerű szűrő- és dobó fegyver és azért lett belőle fejfa, mert a távol elesett katonákról így emlékeztek meg. Később már az elesettek otthoni sírjára is olyat állítottak, így egy ősi katonai szokásból alakult ki a kopjafaállításának a mai hagyománya. A szépen kifaragott kopjafán megtalálható minden lényeges adat az elhunytáról: férfőről, avagy nőről van-e szó, utóbbi lány vagy asszony volt, ifjan vagy öregségben halt-e meg. Állítólag még gyermekeinek számát is elárulja az emlékoszlop. Nemcsak magyar, hanem keleti analógiák is rendelkezésre állnak, bár az erre vonatkozó szakirodalmi ismereteinket még bővíteni kellene. A mongóliai hun sírokat feltáró Zagd Batszajhan „Hunok” című könyvében azt olvashatjuk, hogy talált olyan hun sírt a Hentij megye Duulga-hegynél, valamint a Szühbátor megyei Delgerhaan-hegynél, ahol kopják heverték. A mongol régész párhuzamot keresett és a közép-ázsiai kazak és kirgiz népeknél talált hasonló temetkezési módot. Felhívta a figyelmet, hogy a szkíta és hun utódnépek között elterjedt szokás volt, hogy a meghalt hőst otthon kopjával helyettesítették. A jurtában állították fel a neki szentelt fegyvert, úgy, hogy annak a hegye a tetőgyűrűn kibújjon. Egy év múlva az elhunyt emléknapiján a kopját megfogták, a nyelét eltörték és azt a jelképes vagy valódi sír fejéhez illesztve elégették.

Hazánkban, ez a régi, hun korig visszanyúló hagyomány a református egyház hívei között maradt fenn napjainkig. A kopjafa használata lassan egybeolvadt a fejfával, népiesen fütül való fával, mely hasonlóságot mutat a szkíta és türk kőbálványokkal. A mai hagyományban a kopjafának és a fejfának is az a rendeltetése, hogy a lélek felismerje sírját és oda térjen meg vándorútja után. Elsőre meglepőnek tűnik, de a magyar fejfa rokonságban áll a mongol szuburgánnal, vagyis sztúpával. Utóbbit még az ujguroknál fejfaként használták, a buddhizmus felvétele után a már meglévő szóval illették a csúcsos, fejfára emlékeztető emlékművet, melybe sokszor elhunyt szerzetesek hamvait helyezték. A mongol szuburgán/szoborgán szó a magyar szoborral rokon, erre legelőször Bálint Gábor jött rá. Az volt a bálványoszlop nevének egyik változata.

Ucsiratu Zabolán megjegyezte, hogy a magyarság anyagi műveltségének párhuzamai egészen az észak-kínai területekig lelhető fel, szerinte mindkét helyen a hunok ősi hagyománya őrződött meg. Nemcsak a székelykapuk, a gémeskutak és bizonyos háztípusok, hanem bizonyos magyar ételfélék nevei is átöröklődtek a mai kínai hagyományba. 2011 nyarán belső-mongol utam során nekem is feltűntek az északkelet-kínai dahúr házak zsuppfedelei, valamint Jünnan tartomány kisebbségei által lakott népeinek népviselete. Utóbbi helyre is nagyarányú sztyeppei bevándorlás történt. Székelyderzsen aztán a professzor megjegyezte, hogy az erődtemplom ételtárolói őt a dél-kínai kör alakú, emeletes raktárházaira emlékeztette, melyet a hakkák alakítottak ki. Egyes vélemények szerint ők azoknak a déli hunoknak utódai, akik a Kr. u. 4. században északról délre vándoroltak és egyes csoportjaik elérték a mai Fucsien tartományt. A hakkák sokszor ki voltak téve az idegen népek támadásainak, ezért olyan nagy házakat kezdtek el építeni, amely nemcsak lakhelyül szolgált, de a családokat, vagy egy egész nemzetséget megvédett a sorozatos támadásoktól. Az építmény neve tu lou, amely Csornai Katalin szerint a magyar torony szavunkkal egyezik meg. A kör alakú építmény belül kis részekre oszlik, azok nemcsak hajlékul szolgálnak, hanem kiváló élelmiszer-raktárként és templomként is üzemelnek, sőt helyet adnak a jószágoknak is. Csakúgy, mint a székelyderzsi templom esetében. Ucsiraltu szinte ugyanazt állapította meg, mint kollégája, Csao Bajartu, aki 2004-2005 között egy évet élt Budapesten és a múzeumokat járva ő is hasonlóan összegezte a látottakat.

Rövid zabolai látogatásunk után Gelencére érkeztünk, ahol egy páratlan, Szent László freskókat megőrző középkori templom áll, ahol nemcsak ősi keleti jeleneteket, hanem középkori rovás emlékeket figyelhettünk meg. Azokat a helyi pap véste fel, valamikor a 14. században. Ez azt bizonyítja, hogy a székelyek ősi írását nemcsak a világiak, hanem az egyháziak is jól ismerték. Hasonlót figyeltünk meg Székelyderzsenben, ahol a 13. században élt pap, Mihály véste fel nevét a kövekre. Ezen kívül

egy érdekes szokásra is figyelmes lettem. A látogatók az oltártartó alatti lámpatartóra nemzeti színű szalagokat kötözték. Amikor rákérdeztem ennek eredetére, a templomőr csak azt mondta: mi mindenhová kötözgetünk szalagokat. Talán nem is volt tisztában azzal, hogy ők milyen ősi, hunokig visszamenő szokást őriztek meg. Mongóliában, de az egész szkíták és hunok által uralt eurázsiai sztyeppén a szentnek tartott helyekre szalagot kötnek. Bernád Ilona nemrég megjelent tanulmányában kimutatta, hogy Udvarhely közelében, Oroszhegyen, az Urusos-kútnál élő hagyomány a rongyok aggatása a fákra vagy keresztekre. Amikor a 11. században Attila ivadéka, az Árpádok államvallássá tették a kereszténységet, akkor a táltoshitűkhöz ragaszkodott magyarok ősi vallásuk néhány elemét becsempésztek a kereszténységbe és máig gyakorolták régi rítusaikat. A 11. századtól tilos volt a régi bálványok imádata, nem áldozhattak őseink a természet erőinek, így a forrásoknál és kutaknál sem. Valószínű, hogy a forrásokat azért nevezték el a hazai szentekről vagy Máriáról, hogy állíthassanak keresztet és ott gyakorolják ősi szokásaikat, hiszen azt nem tiltották meg az egyházi és a helyi közigazgatási vezetők, hogy kereszt előtt végezzenek rituálékat, főleg ha azok családi birtokon álltak, messze a hatóságoktól. Ezután, már nem hat különösen, hogy miért állnak istenháta mögötti helyeken, a magas hegyek ormain keresztet.

Térjünk vissza Gelencéhez és a páratlan Szent László freskókhöz! Az ősi jelenetekről először a 19. században szereztek tudomást. Már akkor az egyik kiváló történész, Nagy Géza, a szkíták kiváló tudora, majd László Gyula nyilatkozta azt, hogy ezek a képek az ősi keleti örökségünk maradványai. Az egyik legkülönlegesebb eposzi elem az úgynevezett „fejbenezés” jelenete, melyet nálunk Molnár Anna balladája őrizte meg. Ehhez szolgáltatott adatot Ucsiraltu, aki elmondta, hogy hun elemeket megőrző mongol hőseposzban, a Dzsangarban is létezik egy ilyesmi. A templom oltárán még ott állt a húsvéti kicsíráztatott búza, melyet karácsonyra és húsvétre készítenek a magyarok. Ennek az ősi hagyománynak a szokását megfigyelhetjük Azerbajdzsánban, akik szintén a szkítáktól eredeztetik magukat. Náluk a novruz bajrami, vagyis az ősi tavaszváró újévi asztal egyik dísz.

Attila egyik utódjához, Szent Lászlóhoz elég sok nem keresztény történet kapcsolódik, ilyen az ijjal való jóslás mondája. A nagy király állítólag sebesült katonáinak keresett gyógyírt. Azt kérte az istentől, hogy mutassa meg neki a gyógyírt katonái bajára. Akkor kilőtt egy nyilvesszőt, mely a keresztet tárnicsra esett, és attól tényleg meggyógyultak emberei. Hasonló ősi, a táltoshitben gyökerező szokás a magyar népmesékben is megtalálható, sokszor olvashatunk arról, hogy a messzire induló királyfik nyilak segítségével döntötték el, hogy mely irányba induljanak. Székelyföldön régen nyilak segítségével sorsolták ki a földterületeket. A 13. században a Kubiláj, minden mongolok ura kán ugyanezzel a módszerrel jelölte ki pekingi palotájának a helyét. A 19. századból is van adatunk az ősi nyiljóslásra. A Góbi leghíresebb egyházfője, Dandzan Ravdzsa ugyanilyen „nyil” jóslást végzett és a száraz, vízben szegény helyen forrásra bukkant nyilvessző segítségével. A forrás azóta is buzog és kiváló ital a gyomorfájós betegek számára.

Gelencével szomszédos Szentkatolnán meglátogattuk a legnagyobb magyar mongolistának, Szentkatolnai Bálint Gábornak az emlékhelyeit. A róla elnevezett általános iskolában egy kis kiállítás mutatja be munkásságát, az épület előtt állt mellszobra, melyet 2009 nyarán avattak fel. A falu központjában Bálint élethű szobra és egy kis park látható. A helyszínen Ucsiraltu méltatta Bálint munkásságát, ő hívta fel arra a figyelmet, hogy a mongol és a magyar szavak nagyfokú egyezése csakis hun nyelvből származhat. A mongol nyelvész elmondta, a mongolok és a magyarok között nem volt soha közvetlen kapcsolat, a tatárjárás egy éve alatt nem kerülhetett be sok száz, vagy ezer szó a magyar nyelvbe. Egyetlenegy logikus magyarázat létezhet: a mongolok és a magyarok az ősi hun műveltség örököseként szinte azonos módon örökítették át utódaikra Maotunnak (Bátor) és népének a hagyatékát.

Hun régészeti hagyaték

Kézdivásárhely után Csenátonba látogattunk el, hogy megtekintsük a környék páratlan néprajzi gyűjteményét. A bejáratnál egy 8. századi bolgár lakóépület maradványát tekintettük meg, megfigyelhettük, hogy a hun-utódnép ugyanolyan félig földbe mélyesztett házakban élt, mint az ivolgai hunok a Bajkál-tó mellett, vagy a mi honfoglaló magyarjaink és a kora-Árpád-kor lakói, de ennek a háztípusnak az eredetét visszavezethetjük a nyíregyházi szkíta településekig, végső soron az andronovói-kultúráig. A múzeumban szétszéledt a csapat, hogy érdekességek után kutassunk. Erdenebátor nagyon alaposan megnézte a kancsókat és korsókat, majd egy 16. századból származó teafőzőre mutatott: pont ugyanilyen került elő a mongóliai hun sírokból! Majd odavitt az edényekhez és megmutatta, hogy mely minták egyeznek meg a hun edényekkel! Nekem az egyik fényképen látható mente díszítő lánc keltette fel az érdeklődésem, előző nap éppen olyat vettem észre az afganisztáni szkíta leleteket bemutató angol nyelvű katalógusban. Odahívtam Erdenebátort és megkérdeztem, mit gondol. Ez nem lehet véletlenmondta. Utunk végén, Korondon, Ilyés Vészi Mihány fazekas műhelyében Erdenebátor szintén felfedezte az ősi hun kerámiák utódjait. Szerinte a régi belső-ázsiai hun minták és formák megőrződtek a székelyek között. Amikor elújságtam a mesternek, hogy műhelyében készülő kerámiaformák és díszítések hasonlóak a mongóliai hun leletekhez, neki még a szemem sem rebbent, csak ennyit mondott: mi a hunok utódai vagyunk, nem csoda, hogy vannak egyezések!

Udvarhelyi körutunk alkalmával Ráduly János kis kibédi gyűjteménye nagy meglepetést okozott mindnyájunknak. A kis székely faluban élő néprajzkutató a hazai és a kelet-európai rovás emlékek kiváló ismerője, aki előadta eredményeit a magyar rovásjelek eredetéről. Szerinte azok leginkább az észak-kaukázusiakhoz állnak legközelebb, a kora középkori türkkal mindössze két jel egyezik meg. A mongolok csodálkozva hallgatták Rádulyt, kiderült, hogy teljesen egyetértettek álláspontjával, ők is úgy gondolták, hogy a türk rovás emlékek távol állnak a magyarok által híven megőrződött hun írástól.

Az idős kutató egyszer csak elővett egy régi rovásbotot és elmagyarázta, hogyan használták és milyen adatokat tüntettek fel rajta. Ucsiraltunk egyszer eszébe jutott valami: a kínai Si Csi krónika azt írta, hogy a hunoknak nincs írásuk, csak fába rónak jeleket. Szerinte a rovásbotról emlékezett meg az ókori szerző, melynek értelmét mai napig nem tudták megfejteni a történészek. Erdenebátor és Csagdarszüren egyetértettek vele. Náluk már nem maradt nyoma az ilyen rovásbot használatára, de a hun korban még létezhetett! Ez az adat megint azt bizonyította, hogy őseink híven adták át nekünk Attila örökségét. A következő, Ráduly által bemutatott tárgy megint csodálatot keltett a mongolokban. Egy szarvasagancsból készített szarut vett elő a magyar szakember pusztán azért, hogy rovásjeleket mutasson. Erdenebátor csodálkozva kérdezte, hogy mire való ez a tárgy és kik használták. A mongol régész elmondta, hogy a mongóliai hun sírokból került elő ilyen lelet, de senki sem tudta, hogy mire való. Most már megvan a megoldás- mondta. Meglepte, hogy nemcsak a forma, hanem a rajta lévő díszítés kétezer év óta szinte semmit sem változott.

A hunok központjában

A mongol kutatókat elvittük Udvarhelyre, Székelyföld fővárosába. A település sokáig viselte az anyaszék elnevezést, mert régen a székelyek főkapitánya ott időzött, de a középkorban ott gyűltek össze a székelyek. Kis csapatunk Kovásznáról indult el és útközben találkoztunk szentgyörgyi kísérőinkkel, vezetőjük Kisgyörgy Zoltán újságíró volt, a térség legjobb ismerője, mondák és régi történetek kiváló tudora. Velük derítettük fel Réka királynéval és Attila királlyal kapcsolatos regéket. Megálltunk Erdővidék határánál, Nagybacon előtt, ahol a feltörő borvíz kútnál megittuk az áldomást. Ez a szokás nemcsak nálunk őrződött meg, hanem a mongoloknál is. Az mindenestre ősi eredetre ment vissza, a tordai törvényekben még a 16. században is szkíta szokásnak vélték. A mongolok általában szent halmoknál, az obóknál végzik ezt a rituálét.

A falu határából már jól látszott a Rika-hegy vonulata, a Persányi-hegység része. A néphagyomány szerint Attila főfeleségéről, Rékáról kapta a nevét, akit az 5. században Attilánál járt bizánci követ, Priszkosz rétor Krekanak emleget. A turkológusok szerint abban a türk arikan, tiszta szó maradt meg. A mongolok szerint az ariun” tiszta, szent szó párja.

A hun emlékhelyhez Felsőrákoson át vezetett az út. Beállítottunk a helyi vadásztársasághoz, akik nagy szeretettel fogadtak. A falon megláttuk a falu címerét, amelyben a Hold és Nap egy sátor volt található. Formája a mongolok ideiglenes sátorára, a majhanra emlékeztetett bennünket. Kísérőink elmondták, hogy a falut régen Sátorosrákosnak nevezték és kicsit közelebb állt Attila várához, mint a mai település. A vadászok elkísértek bennünket a terepre, ahol állítólag a nagy hun király felesége élt és a népmonda szerint a közeli Bikás-tetőn halt meg, amikor ökrös szekere megvadult és magukkal ragadták a királynőt. Az ökrös szekerekről eszembe jutott az ópusztaszeri Fesztly-körkép, ahol Árpád fejedelmünk feleségét egy ökrös szekér húzta. Ilyen „járműveket” más a királyi szkíták is használtak az ókorban, de hasonlóval közlekedtek a mongol kánasszonyok is. Kísérőink sorolták a közeli földrajzi elnevezéseket és egyszer csak felfigyeltem a Kustály-hegyre, ami az egyik kaukázusi hun hadvezér nevére emlékeztetett, de talán a magyar Kurszán szóval is mutat némi rokonságot.

A terepre érve Pál Ernő elmondta, hogy régen az Attilának tulajdonított vár sokkal magasabb volt, csak köveit a közeli andaházi kocsa építéskor elhordták. Azt is megtudtuk, hogy a Rika erdőségen át, éppen a vár alatt haladt el a régi út, mely Udvarhelyet kötötte össze Erdővidékkel. Ezen kívül kiváló vadászterület volt, ami miatt hunok egy csoportja akár meg is telepedhetett ott. A várban járt Orbán Balázs is, aki szerint nem volt túl jelentős központ, legfeljebb körzeti közigazgatási központ lehetett. A nagy székely tudós a következőképpen foglalja össze tapasztalatait:

„Nem vitatom azt, hogy Attila tanyázhatott-e ezen vidéken; megállhat-e azon hagyomány, hogy a dákokkal ütközött, nem vitatom, mert nem akarom a Rikának azon classicitását és költészetét elvenni, hogy nevét a havasalföldéről kijött Attilának itten elhalt és eltemetett Reka nevű nejétől nyerte; hanem ha Attilának csakugyan volt itten erődje, az karózáttal kerített táborhely lehetett, s a hegyet koronázott kővárat csak később építhették oda a hunoktól elmaradt székelyek azon hegycsucsra, melyet a természet várhelyül alkotott s melynek kegyeletes tisztelete eredhetett a honfoglaló hun király ottan tanyáztának tudatából.”

Szintén ő írja le a következő esetet: „Mondják, hogy korábbi évszázadokban pásztor gyermekek e várban játszódnak, nagy fényes ezüst karikákat találtak, egy Máté nevű vargyasi faragó* arra járván, szépen kiczifrázott fakarikákkal cserélte be azokat az értékét nem is sejtő gyermekektől, egyszersmint megmutatván magának a lelhelyet, hol ásni is kezdett s csakhamar oly nagy mennyiségű ily karika pénzre talált, hogy fehér lova összeroskadott alatta. E kincsből a furfrangos ács, felgazdagodva a

vargyasi Máté családot alapítá*. Fájdalom a lelt műdarabok már rég beolvasztattak.” Talán, ha az Attila várában talált eszközök fotóját Erdenebátor meg tudná tekinteni, akkor meg tudná mondani, hogy lehetnek-e hun kori leletek a helyszínen. Különösen a nyílhegyek és a kerámiák lennének fontosak számára.

További rejtély, hogy valóban ott volt-e a Réka királyné sírja, avagy csak egy kései monda köti oda a királyné nyughelyét. Annyi bizonyos, hogy csak egy alapos régészeti feltárás dönthetné el a kérdést. Erdenebátor szerint évszázdok alatt olyan vastag föld rakódott a terepen bármire is, hogy a sírokt szabad szemmel már nem lehet megtalálni, nem úgy, mint náluk, Mongóliában, ahol a bronzkori sírok is a földfelszínen hevernek. Hosszas keresés után megtaláltuk azt a sziklát, melyet sírkövének mondanak, de nem biztosan nem a hegyről legörgetett kődarab volt, hanem eredetileg ott álló hatalmas szikla volt, amelyet esetleg áldozati helynek használtak, ahol a királynő emlékét ápolták. Pál Ernő a közelben megmutatta a Szentcsigkővet, ahol hunok és magyarok gyulhettek össze, sajnos az elmúlt évszázadban áldozatul esett a helyiek kő ínségének.

Itt az idő, hogy megismerkedjünk magával a mondával: „Attila, a hunok nagy királya, csaták után rendszerint a Rika erdejében pihent meg. Ott volt a Hegyestetőn hatalmas nagy vára. Ott lakott a felesége is, Réka királynő, és három szép dalia fia. Történt egyszer, hogy a királyné befogatott hat tüzescsikót a hintájába, a szélnél is sebesebben hajtattott át a Rika erdején. Amikor a Bikás hegyen vágattak a csikók, hirtelen-váratlan egy megvadult bika száguldott szembe velük. A paripák megriadtak, földre ugrottak, a hintó felfordult. Réka királyné beleesett a Rika patakjába, s ott halt meg szörnyű halálnak halálával. Hej, nagy bánat borult Attila király udvarára, nagy bánat az egész országra! Felkeredtek a népek mindenfelől, jöttek a nagy királyné temetésére, hogy lássák még egyszer. Három napig volt kiterítve a királyné. A negyedik napon volt a temetés, de a gyászoló gyülekezetnek el kellett távolodnia a Rika erdejéből. Nem volt szabad látniuk, hogy hova temetik el Réka királynét. Hármás koporsóba zárták Réka királyné holttestét; színarany volt a belső, ezüst a középső, vas a külső. Aztán négy rabszolga a vállára vette, a várból levitte a Rika patak partjára. Ott egy feneketlen mély gödörbe eresztettek a koporsót s ráhengerítettek egy nagy mészkövet. Attila a temetést a várból nézte végig, s szeme láttára ereszkedett kardjába mind a négy rabszolga. Így Attilán kívül senki más tanúja nem maradt annak, hova temettek a királynét. Az a nagy kő, amely alá a királynét temettek, meg most is ott hever a Rika patak partján. Senki lélek nem háborítja a királyné nyugalmát.”

A fenti elbeszélésben megőrződött néhány ősi szokás. Nemcsak Attila temetésénél, hanem Rékaénál is feltűnik a hármás koporsó, ugyanolyanba temették Attilát Jordanes szerint. A mongóliai hun síroknál is megfigyelhető ez a temetkezési szokás. A régészeti ásatások bepontosították a régi mondát, eszerint a koporsók nem nemesfém-ből készültek, hanem fából, csak díszítéseket helyeztek rá aranyból és ezüsből. A siratás és a végső nyughelyre való elhelyezés szintén megvan Attila temetésének történetében, valószínűleg az ősi temetési rítus maradványai éltek a nép hiedelmében. A temetést végzők kivégzésének története is rendre feltűnik a sztyeppei mondákban, ez azonban pontosításra szorul, általában nem százakat öltek meg, hanem azok a szolgák kísérték el uraikat a túlvilágra, akik nem akartak más gazdához szegődni.

Az erdővidéki túra után beértünk a hunok egykori központába, Udvarhelyre. Éppen a Budvár felől közelítettük meg a várost. Egy rövid időre megálltunk és elmeséltem a mongol vendégeknek Orbán Balázs által gyűjtött regéket. A 19. században a helyiek tudni vélték, hogy az volt sokáig a székelyek szent hegye, ahol a rabonbánok vezetése alatt rendszeresen összegyűltek a hun utódok és ősi táltos hitüet gyakorolták. Ezt megerősítendő, a régészek Ferenczy István vezetésével feltárásokat végeztek Budváron, amely kiderítette, hogy a hely már a bronzkor óta folyamatosan lakott volt. A hegy nevét a néphagyomány Budától eredeztette, Attila testvérétől, aki a keleti részek bánja volt.

Autóink a Budvárral szemben lévő Jézus szíve kápolnánál állt meg, arról is elmondtam a helyi mondát, melyet Orbán Balásznál olvastam. Eszerint egy magyar vitéz a Budvár csúcsáról lenyilazta a tatárok vezérét, akinek szívébe fűrődött a nyilvessző és mindjárt szörnyethalt. Erdenebátorék mindjárt rávágták, onnan biztosan nem találták volna el a sereg vezérét, de a szomszédos csúcsokról igen. Azt, hogy a helyre szív nevű emlékkápolnát emeltek, nem volt ismeretlen számukra, hiszen az egy nagyon ősi keleti szokást juttatta eszükbe. Rövid pihenő után elértünk végre a város főterére, ahol megtekintettük Csaba királyfi mellszobrát. Sajnos, a Kárpát-medencében csak néhány köztéri alkotás emlékezik meg Attila hős fiáról. A téren egy milleniumi szobor is áll, mely büszkén hirdeti a hun-magyar rokonságot. A tér felső részén pedig Orbán Balázs egész alakos szobrát látjuk, aki áldozatos munkával összegyűjtötte a székelység mondáit, feltérképezte várait és páratlan néprajzi adatokat hagyott ránk, utódokra.

Tudományos műhelymunka

A kovásznai Körösi Csoma Sándor napok egyik állandó programja a nagy tudós emlékét ápoló konferenciasorozat, ahol elsősorban magyar előadók mutatkoznak be. Idén három mongol kutató is tartott előadást a hunok belső-ázsiai emlékeiről. D Erdenebátor Mongólia szívében, Gol mod 2 lelőhelyen immáron egy évtizede tárja fel az északi hun királysírokat. Ezeknek az eredményeit ismertette a mongol szakember a székely-magyar hallgatóság előtt. Felhívta a figyelmet a különleges sírszerkezetre, a 20 méter mély mélyre ásott koporsós temetkezésre, melyet csak 2001-től, a legújabb technológiai megoldások

segítségével tudtak kiásni. A gödör alján megvolt az a három koporsó, mely Attila temetésének mondájában is. Az egyik példál a jurta rácsos falához hasonló arany díszeket találtak. Erdenebátor felhívta a figyelmet arra, hogy a mongol területeken letelepedett hun előkelőknél megvolt a részleges lovas temetkezés, melyet őt zuld tahlilgának neveznek. Ez az ősi áldozati szokás máig él a mongoloknál: az áldozati állatot leölik, bőrét, koponyáját, és négy végtagát egy póznára tűzik fel. A részleges lovas temetkezés emlékét őrzi a magyar népmese azon eleme, hogyha a megölt ló koponyáját megőrzik, abból az állat újjászületik. Valószínűleg ez a hitvilági magyarázata ennek a különleges temetési módnak. A konferencián Makoldi Miklós, magyar régész elmondta, hogy a részleges lovas temetkezés csak a hunokra és a magyarokra jellemző. Korábban már Érdy Miklós már rájött ennek a jelentőségére. Különös, hogy néhány avar sírban is létezett is ilyen temetkezési forma, elképzelhető, hogy ők hunok, esetleg magyarok (hungárusok) voltak? Erdenebátor bemutatott padmalyos sírokat is, melyek szintén megvannak a hun és a magyar temetőben, Erdélyben még ma is készítenek ilyeneket.

Ucsiraltu egy különleges témával készült. A hamarosan megjelenő könyvében a hun vezető nemzetség nevét rekonstruálta a korabeli kínai források alapján. Már az is meglepett, hogy a sanjü, vagyis a főkirályi rangot ő csengernek írta át, ami egy régi, honfoglaló nemzetségnév volt, ebből eredt az alföldi Csenger város neve. Közép-Ázsia korai uralkodói között szintén létezik Csenger. Lehetséges, hogy mindezek a hun főkirályi cím továbbélésére utalnak? A csenger jelentése egyszerűen „tenger”, ami nemcsak a hatalmas víztömegre utal, hanem népek sokaságára is. A szkíta-hun népeknél az nyerheti el ezt a címet, aki sok népet tud összefogni. Később a csenger alakból Csingisz lett és a nevet máig Dzsingisz alakban rettegéssel ejtik ki világszerte, ő volt, aki a 13. században feltámasztotta a hunok egykori világbirodalmát. Visszatérve az előadásra, a mongol nyelvész a korabeli kínai forrásokban, így például a Han-dinasztia történetében szereplő Kia Luan-ti nemzetségnévet „kíaria(n)”-nak olvasta el, majd a későbbi Csou-su krónikában „kerej-kirej” változatot talált meg. Ucsiraltu úgy vélte, hogy a nemzetségnév egy ősi törzsszóségnév, a kereiteknek a nevében maradt meg. Miután meghallotta, hogy a hun-utód magyaroknál a király a legmagasabb méltóság volt, lehetségesnek tartotta, hogy az Európába érkező hunok már nem nemzetségnévként, hanem már méltóságnévként használták azt. A keleti, hun eredet mellett szól az, hogy a király, korol és král alakok, avagy a király változatai csak abban a térségben található meg, amelyet egykoron a hunok és hun-rokon népek birtokoltak, vagyis Kelet-Európában és a Balkán bizonyos részein.

Csagdarszüren előadásában ismertette a készülő hun filmjének a tematikáját. A tíz részesre tervezett sorozat egyik részében a keleti, vagyis az ázsiai hunok történetét és műveltségét, másik felében a Mongóliában és Kínában alig ismert európai hun történelmet elemelné, melynek főszereplői mi, magyarok lennénk, hiszen nálunk maradt meg legelőbbben a hun származás tudata és régi történeti krónikáinkban, néphagyományunkban máig kimutathatók az ősi hun elemek.

Más előadásokba is behallgattak a mongol kutatók. Nagy Mari a nemez szönyegekről tartott előadást, amikor Erdenebátor meghallotta a nemez szót, rávágta, náluk is megvan egy hasonló alak, a nőmrög, nemnee, mely takarót jelent. Ezek szerint a szó nem iráni eredetű, hanem az ismét a hunok világába vezet bennünket?

Nagy hatást gyakorolt rájuk Makoldi Miklós előadása, aki a magyar lovastemetkezésről tartott beszámolót. Másnap reggel kifaggatták, hogyan is gondolja a hunok európai történetét. A fiatal régész elmondta, hogy a hazai kutatók régen nem tartottak számon hun sírokat, de ma már sokan úgy vélik, hogy a késő szarmata anyag egy része hun lehetett. Később megkérdeztem Kiszely Istvánt, hogy mi erről a véleménye, hiszen antropológusként ő vizsgálta meg a népvándorlás-kor emlékeit. Ő szinte azonnal azt válaszolta, hogy azok mind hunok voltak. A kései hun régészeti leletanyag valószínűleg a gepidák között található, ott ugyanis kiemelkedően sok a mongoloid vonású ember, valamint a közép-ázsiai eredetű koponyatorzítás szokása is megmaradt.

Csángók között

A Székelyföldre ellátogató mongol kutatók villámlátogatást tettek a moldvai csángóknál, mert szerették volna megtudni, hogy az ottani magyarok hagyományban vannak-e korai, akár a hunokig visszavezethető emlékek. Indulásunk előtt igyekeztem felkészülni a csángók történetéből, a legtöbb ismeretet Harangozó Imre és Halász Péter kutatásaiból merítettem, akik a régi utazók feljegyzéseit tanulmányozva alaposan utánjártak a csángók eredetének.

Utunk Klézsére vezetett, ahol Duma András várt bennünket. Mindjárt bele is vágott a csángó történelem és a kultúra ismertetésébe. Elmondta, hogy a csángók közé valóban telepedtek székelyek, akik a középkorban vándoroltak ki a Kárpát-medencéből, hanem már korán, a hunok hírnökeiként megtelepedtek a Szeret-folyó partján. Ez a gondolat felkeltette érdeklődésemet, én már régen elképzelhetőnek tartottam, hogy Moldvában a Kr. u. 4. század elején megtelepedhettek hun törzsek, hiszen azon a részen a bronzkor óta szkíta-hun népek tanyáztak. Eszembe jutott a Tarihi Üngürisz krónika, amely arról számol be, hogy nagy 375-ös hun katonai hadjárat előtt már Hunor vezetésével telepedtek meg hunok Pannóniában (ami nemcsak a Dunántúlt jelentette, hanem az egész Kárpát-medencét), akik hasonlóan beszélő rokonnépeket találtak ott. Sőt a

krónika arra is kitér, hogy a megtelepedettek kémeket küldtek a keleten maradt testvéreikhez és azt javasolták, hogy jöjjenek oda és szállják meg ezt a gazdag országot. Ezek alapján méltán tekinthetjük őket a hunok hírnökeinek.

A magyar történeti hagyományon túl neves történészek is igazolták a korai hun jelenlétet Moldvában. A 19. század végén Nagy Géza Ptolemaiosz Geographia című munkáját idézve igazat adott a magyar történeti krónikáknak, hiszen az antik geográfus úgy tudta, hogy a Kr. u. 2. században a roxolánoktól keletre, Moldvában a szarmata törzsek között hunok is éltek. Nagy Tibor a késő antik forrásokban talált adatokat arra, hogy bizonyos szövetséges csapatok, alánok-gótok-hunok a kelet-európai síkságról áttelepültek a mai Délvidékre (Vajdaság). Egy másik részük, Alatheus és Saphrac vezetésével már a szarmatákkal együtt portyáztak Pannoniában. A római császárokkal szövetségi szerződést kötöttek (foedus) és a Duna-Drávaszög környékén, valamint Tolna megyében telepedtek meg és ellátták a római birodalom védelmét. Párducz Mihály talált 4. századi házakat, melyekben hun előfutárok élhettek. Maenchen-Helfen volt az, aki az európai hunokról írt monográfia szerzője a magyar kutatóktól függetlenül jutott ugyanerre az álláspontra. Leírta, hogy a hunok már 378-tól megtelepedtek a mai Magyarországon, ami azt jelentette, hogy előőrseik jóval korábban megjelentek keleten, Moldvában. Herwig Wolfram, a gótokat kutató osztrák történész pedig a Prut- és a Szeret-folyó északi felénél feltételezett korai, 375 előtti hun központot. Ez az ásványkincsekben gazdag és állattenyésztésre is kiváló vidék később is fontos szerepet játszott a hunok történetében. Az 5. század második felétől a Dunántúlról kiszoruló hunok Dengizik vezetésével Moldvában telepedtek le. Attila második fia a Kárpátoktól keletre rendezte be főhadiszállását, mely vidéket a bizánciak (H)onglosznak neveztek. Valószínűleg az ott élő hungárokról, vagy onogurokról kapta a nevét, akiket gyakran emlegetnek a korabeli források. Későbbiekben ez volt Etelköz, Árpád magyarjainak egyik korai szállásterülete.

A csángók neve

Mai napig néprajzosok és nyelvészek vitatkoznak azon, hogy mit jelent a csángó név. Sokan a „csángál”, vagyis vándorol, vándor kifejezésből eredeztetnek és nem valódi önelnevezésnek, hanem ragadványnévnek tartanak, ugyanúgy, mint palócot. A mongol kutatók elmondták, hogy náluk is van ilyen szó, a csánga, náluk „messziről érkezőt, vándort” jelent, ezen kívüli jelentése: erős. Még tavaly, az ordoszi utam kapcsán hallottam arról, hogy Tibet keleti felén, a tangut nép között ma is létezik egy 'csáng' nevű nép, akik eredetileg az Ordoszban, a hunok egykori központjában éltek. A tangutok a hunok örökségét vitték tovább, azért kellett régi hazájukból távozni, mert fellázadtak Dzsingisz kán hadai ellen a 13. században.

Más, hazai vélemények is léteznek, Sántha András felhívta a figyelmet egy fontos adatra. 680 körül a hun Irnek (Csaba királyfi) egyik leszármazottja, Aszparukh elfoglalja Trákiát és ott megalapította a ma is létező bolgár államot. Állítólag ebben a „honfoglalásában” részt vettek csangur törzsek. A Csíki Székely Krónikában szintén szerepelnek csángúrok, akik gyakran keletről betörték a Kárpátokba. Harangozó Imre egyik tanulmányában idézi Berzenczey László reformkori politikus és világotató egyik feljegyzését, aki a szabadságharc után sok helyre, így Kelet-Anatóliába is eljutott. Ott, a Fekete-tenger keleti partvidékén élő töröktől hallotta, hogy egykoron azon a vidéken ungurok, csangurok és csángók éltek. Érdemes lenne további adatokat gyűjteni legkeletebbre élő népünk eredetének feltárásához!

Kendő és hadag

A hagyományos csángó házak kívülről engem kicsit a palóc és a székely házakra emlékeztettek, annyi különbséggel, hogy egyik végén az ereszt meghosszabították. Mondanom sem kell, hogy az eresz szót a mongolok is használják, a Sárga-folyó környékén, jelentése megegyezik a magyarral. Már az első házba lépve megdöbbsentem, mert a pitvarban ugyanolyan kályha állt, mint amit Kelet-Tibet pásztorai építenek! Az ősi kályhatípus csak két, a világtól elzárt vidéken maradt meg. A tisztaszobában szentképek szentképeket követtek, feltűnt, hogy különösen védik a sarkokat a szegletekben megtelepedő gonosz erők ellen. A képek felett vagy alatt szétterített kendőket vettem észre. Rákérdeztem, hogy miért rendezik el így a képeket, de nem kaptam kielégítő választ a helyiektől. Erdenebátort viszont a mongol táltos oltárra emlékeztette az. Ekkor eszembe jutottak Otgoni Pürevnek, az ősi táltos hit egyik kutatójának a szavai, aki elmondta, hogy a vidéki mongolok között sokszor is sokszor előfordul, hogy az ősi szokás érte mehalványul, de még ragaszkodnak az őseik hagyományához. A mongolok mai napig a szent képeket vagy a házi oltárokat legtöbbször selyemszalaggal (mongolul: hadag) díszítik fel. Másnap Pusztinában, egy másik tisztaszobában a bejárattal szemben, a falon, egy kötélén szépen elrendezett kendők sorakoztak, alatta egy asszony portréja látszódott. Mintha egy táltos szentélyt látnék! A mongol táltosoknál, búknél hasonló oltárt figyelhetünk meg, ott egy kötélre selyemszalagokat rendeznek sorba. Mint kiderült, a szkíta hagyományokat megőrző ukránok is hasonló szalagokat használnak, azzal köszöntik a tisztelt vendégeket, de ugyanúgy díszítik vele a tisztaszobát, valószínűleg azzal tartják távol a gonosz erőket. Különös, hogy a náluk rusnyiknak nevezett szalag piros színű, mely szín a legalkalmasabb a rossz erők távoltartására. Czeglédi Katalin nyelvész elmondta, hogy ő nyelvészetileg is alátámasztva átja megfigyelésemet. A török nyelvben a kedeg ajándékot jelent, a magyar szalag pedig rokonságban áll a hadag szóval.

Csángófödön, majd Ukrajnában választ kaptam arra a kérdésre, hogy a magyar kendő használat kapcsolatba hozható-e a mongol selyemszalaggal, a hadaggal. Azt már korábban Priszkosz rétor leírásából megfejtettem, hogy Attila királyt fogadó udvarhölgyek fátyolszerű szalaggal való fogadása nem más, mint a mongoloknál megmaradt ősi vendégváró szokás, vagyis a tisztelt vendégnek szent szalagot nyújtanak át, illetve arra helyeznek italt, elsősorban pálinkát és úgy kínálják a vendégeket. Ez az európaiak számára furcsa szokásáról szinte alig született tanulmány, mivel a történészek nem tudták mire vélni a követ feljegyzését. További adalékot szolgáltatott a korai vendégváró szokás meglétéhez Jurij Ozseredov, a Tomszki Néprajzi Múzeum igazgatója, aki két éve arról tartott előadást Burjátiában, hogy a nyugat-mongol Zavhan megyében, türk kőbálványok között találtak egy női szobrot, aki selyemszalagot és csészét tart a kezében, amit ő a hadag korai megjelenésének vélt. Akkor már tudtam, hogy a Priszkosz rétor által megemlített szokás alapos megfigyelésen alapul.

Az ősi hit emlékei

Klézsén Duma András többek között felelegette az ősi napkultuszt, mely máig jelen van a csángó hagyományban. Elmondta, hogy szülei még minden hajnalban köszöntötték a felkelő Napot, sőt a pirkadatot harangszóval jelezték. Nem egyedülálló jelenségről van szó, hiszen párhuzamai megvannak a hunoknál is. Ucsiraltu mindjárt idézte Szima C sien feljegyzését: „Hajnalban az uralkodó elhagyja a tábornak és a felkelő nap előtt arcra borul.” Rátértem Babba Mária kultuszra és a csiksomlyói napbanzés hagyományára. Ucsiraltu megint közbeszólt, náluk is megvan a Baba név, olyan asszonyt neveztek így, aki különleges jegyekkel rendelkezik. A székelyeknél ez az ősi szokás összekapcsolódik a pünkösdi búcsúval, de a hagyomány eredete a hunokig vezethető vissza. Nemcsak a székelyeknél, hanem Bényben, az Ipoly-mentén élő palócok is őrzik ezt az ősi szokást, ők Boldogasszony-napján (augusztus 15) vagy Kisasszonykor (szeptember 8.) már hajnalban kimennek a forráshoz, hogy ott várják meg a felkelő napot, közben imádkoznak, énekelnek. Belső-Ázsia és a Kárpátok között egy közbenső vidék is megőrizte ezt: a mai Azerbajdzsán területén emelkedik a 3629 méter magas Baba Dag, ahol helybéli zárándokok nyáron felmásznak a hegyre, hogy onnan köszöntsék a felkelő napot. A bolgároknál a március hónapot Babba Mártának szentelik, amikor megújul a természet. A legelterjedtebb szokás az, hogy egy piros és egy fehér fonálból készített bábút aggatnak fákra, amely Babba Mártát jelképezi, azzal próbálják elnyerni jóindulatát és bőséges termésért könyörögnek hozzá. A helyi néprajzkutatók szerint a kis bábvány elriasztja a gonosz szellemeket és az ártó erőket, melyek betegséget hoznak az emberiségre. A bolgárok néphagyományában Babba Márta öreg és sánta asszony, akinek kedve változó és ez kihat a mindennapos időjárásra. Ha mosolyog, akkor süt a nap, de ha valakire mérgelődik, akkor hidegre fordul az idő. Éppen ezért a márciusi ünnepek célja, hogy jókedvre derítsék őt, hogy áldást és bőséget hozzon a földre. Az ünnepi szertartásokban szerepet játszó vörös színt nemcsak a szkíta és hun utód bolgárok, hanem mi, magyarok is előszeretettel használjuk, rontás elhárítás célból, ugyanez a feladata a martenyica bábványoknak is.

A moldvai csángók sok mondát őriznek Szent László királyról, aki hercegeként a keleti végek hadvezére volt. Ezek, a táltoshitét átörökítő mondák nem egyedülállóak, hiszen a magyar történetek keleti párhuzamai egészen az Altaj-hegységig vezetnek bennünket, a szkíták és a hunok egyik központjába. A moldvai Klézsén ma is ismerik azt a regét, miszrint egyszer a közeli Táltos-hegyen pihent meg Szent László. Lová megszemjázott, letérdelt és megpróbált a közeli Szeret-folyóból inni. A vízforrás azonban túl messze volt, és a hátas nem érte el a 11 kilométerre lévő folyót, ezért László herceg kardjával egy árkot húzott a hegy és a folyó közé, hogy lova oltani tudja szomjúságát. Hasonló történetet ismernek a hun-utód mongolok. Szártagtaj bátor az Altaj-hegység egyik klönleges erejű vitéze volt. Egyszer apját a mandzsuk elfogták és Pekingbe szállították, ahol tömlöcbe vetették. Amikor a fiú ki akarta váltani, azt mondták neki, hogy csak akkor engedik el, ha a fiú szülőföldjétől egészen Pekingig egy árkot ás. Ekkor a vitéz összeszedte erejét és kardjával egy hosszú árkot húzott, mely elért egészen a mandzsú fővárosig. Az udvarban állták szavukat és szabadon engedték az apát, aki Szártagtaj bátorral együtt hazatért kedvenc hegyei közé. Talán ennek a mondatípusnak az egyik változata Csörsz árkáról szóló elbeszélés, ahol a helyi „longobárd” király lányát csak akkor adta volna oda az „avar” (vagy szarmata) Csörsz vitéznek, ha árkot épít, és vízi úton viszi haza feleségét.

Az ősi táltos hit a természet erőinek tiszteletén alapult. A csángók máig tisztelik a kutakat és a forrásokat, a csörgőt. Hiába tiltotta meg Szent László a kutaknál való áldozást, szava már nem jutott el a Kárpátokon túlra, viszont a csángók, ahogyan a székelyek is, az összes ősi „pogány” mondát szent királyunkra aggatták. A csörgő név nemcsak a csángóknál van meg, hanem elér egészen a mongolokig, már a keletkutatás egyik atyja, Bálint Gábor felfigyelt arra, hogy a pálinkafőző edény csapját, melyen kifolyik a szent nedű, a mai Ulánbátorban csörgónak nevezték. Klézsén mai napig állnak a bábványkövek a kapuk előtt, a keresztezéseknél, valamint a templomok előtt, melyeknek a feladata a porta mágikus védelme. A régi öregek ezeket védelmezőnek nevezik, talán ezért is maradhattak mindmáig helyükön. Emberi alakú bábványkövek már a bronzkortól jelen vannak a szkíták, majd hunok által lakott térségben, mi azonban legjobban a türk bábványokat ismerjük. A szó gyöke, a 'bál' oszlopot, pillért jelentett, majd az ősök tiszteletére emelt szobrokra is alkalmazták. A Bibliában szereplő Bállal is megvan a kapcsolat, hiszen annak kultuszát néhány monda szerint Nimród, mások szerint a lovas hurrik honosították meg.

A kereszt vagy feszület imádatának szokása máig él a moldvai csángóknál, ahol az ilyen emlékek mögött még ott kukucskál ki a bálványkő, utalva arra, hogy a kereszt ugyan az „új”, ezer éves magyar hit emlékét őrzi, de annak mély gyökerei a táltoshitben gyökereznek. Nem véletlen, hogy a táltoshit csángóföldi emlékeit kutató Duma András az ősi bálványszobrok továbbélését látja a keresztben. A keresztnek környékét óvták, gyakran kerítéssel vették körül. Őseink nem elégedtek meg a pusztai kereszt felállításával, ragaszkodtak ahhoz, hogy magas fával, a Boldogasszony szent növényével ültessék körbe a területet. Eleink emlékezetébe ivódott az a hun korból ránk maradt hagyomány, miszerint szent fákkal körbeültetett helyen kell végezni az ősöknek szóló felajánlásokat.

A Magyar Néprajzi Lexikon szócikke szerint az úgynevezett szabadtéri kereszt állítása már a középkorban létező hagyomány volt, a falusiak útszéleken vagy a közösség számára jelentős helyeken (folyópart, falu széle, a mező, dűlők kezdete, balesetek, katasztrófák színhelye) emlékhelyeket emeltek, ahová a tanyákon vagy magányos szállásokon élők imádkozni jártak. Sokszor az ünnepi körmenetek megálltak egy-két jelentős helyen és imádkoztak a jó és bőséges termésért. A népi hiedelem úgy véli, hogy az útkereszteződéseknél vannak a rosszak és bűbajosok, akik arra várnak, hogy az arra haladókat megrohantassák. Ezért nem véletlen, hogy sok keresztet állítottak az utak kereszteződéséhez. Régen a kereszt mellett elhaladt férfiak megemelték kalapjukat, míg a nők keresztet vetettek. Gyakran imádkoztak előtte egyénileg, de néha több asszony, esetleg egy egész rózsafüzér-társulat kereste fel a falu keresztjeit. Ilyenkor virágot, koszorút vittek rájuk, és szükség esetén esőért könyörögtek. Már ezekből a töredékes anyagokból azt sejthetjük, hogy a keresztelnél az ősi táltos hit bizonyos elemeit gyakorolták őseink.

A kereszt nemcsak az ősi táltos helyeket jelölte meg az utókor számára, hanem elriasztotta a gonosz szellemeket. Ezen kívül védett a természeti csapásoktól, és a termést veszélyeztető állatoktól. Ezek a helyek sokszor gyógyító erővel bírtak, nem csoda, hogy néhányhoz rendszerint zarándokoltak az emberek. Az ősi mágikus gyógyítás jeleit is megtaláljuk bizonyos rítusokban. Szeged vidékén a köhögős beteg kék szalagot viselt magán, melyet az út menti keresztre kötözött, ezzel levette magáról a betegséget. A nyavalyatörős, vagyis az epilepsziában szenvedő pedig általában a temetői keresztre csavarta az ingét.

Nemcsak a kő kultusza él tovább keresztény köntös alatt, hanem a szent fáké is. A pusztinai templom előtt két sudár fenyőfa magasodik. Hiába kerestem a választ, hogy mi célból ültették oda. A keleti táltoshit megőrző népeknél kettős fák általában áldozati központok voltak. A tibeti buddhista szentélyek bejárata előtt nagyon sokszor találunk két, szalagokkal feldíszített oszlopot, melyek a világot elválasztó kapura emlékeztetnek bennünket. Nem véletlen egybeesésről van szó, hiszen a tibetiek ősei a szkíta népek között keresendők. A mongol táltosok is ültettek ilyen kettős fákat, melyeket aztán selyemszalaggal összekötötték, az volt a szertartások helyszíne. A korai krónikáikban csak szaglagar modnak, vagyis ágasbogas fának nevezik. A mongol jurtában is találunk kettős oszlopot: annak az a feladata, hogy elválassa a külső, profán, valamint a belső szent teret. A mongolok úgy tartják, hogy aki ilyen szent fa alatt átbújik, az megtisztul bűneitől és jelképesen újjászületik. A csángóknál is él még ez a szokás, főleg a gyógyászati eljárásokban figyelte meg ezeket Bernád Ilona.

Klézsén arra is találtam adatot, hogy őseink a nyírt a szent fák közé sorolták, lombos ágait az rontásra és bajelhárításra alkalmazták. A nyírfa mágikus és gyógyító erejébe vetett hit elevenen élt a magyar paraszti hagyományban. A gallyak és az ágak általában rontáselhárító eszközök voltak. A legtöbb háztartásban a ház bejáratát célszerű volt védeni az ártó szellemektől, ezért az ajtók mellett sokszor felfelé fordított nyírfa seprők sorakoztak. A régi falusi portákat az év jeles napjain lombos ágakkal díszítették fel. Ennek az volt a célja, hogy a mágikus erővel bíró gallyak megvédjék a ház lakóit az ünnepek idején kószáló és a házakban megtelepedni kívánó rosszindulatú szellemek ellen. Ilyenkor az istállók bejáratát is feldíszítették, hogy védelem alá helyezték a jószágokat is. A régi társadalomban nagyon odafigyeltek a gyermekágyas anyák hatékony védelmére, mindenáron el akarták kerülni, hogy az újszülöttet a szépasszonyok vagy a boszorkányok magukkal vigyék vagy megrohantsák, esetleg elapasszák az anya tejét. Különböző praktikákkal védték őket, az egyik ilyen volt, hogy az anya ágyába, sőt még a csecsemőt rejtő bölcsőbe nyírfaágot rejtettek, hogy a mágikus erejű gallyak megóvják mindkettőjüket az idegenek ártalmaitól. Érdekes egybeesés, hogy a táltoshit valló mongolok is a nyírfát tartották a legjobb óvó-védő eszköznek, ők ugyan nem ágakat vagy gallyat helyeztek a bölcső mellé, hanem abból faragták ki az újszülött első fekhelyét (mongolul: bulcsuk). Miután a mongol jurta tartóoszlopa és a rácsos fala is nyírfából készült, az anya mellé már külön nem helyeztek ágakat, úgy gondolták, hogy az egész jurta, mint egy védő burkolat elegendő védelmet biztosít számukra.

A magyar népi gyógyászatban sokszor alkalmazták a nyírfa bizonyos részeit. Szemmel verés vagy hideglelés esetén ágakat vagy levelet tettek az illető fürdővizébe, de sokszor éppen ebből a fából csinálták a rontás elhárító szeszesvizet. A nyírfa kérge és ága kiváló füstölőszernek számított, a boszorkányok által megrohantott teheneket azzal gyógyították, volt olyan vidék, ahol az elapadt tejű állatokat nyírfa ággal verték meg, hogy megszűnjön az igézés. Erdélyben a fát a tavaszi időszakban megcsapolták és az így kapott nyírvíz nagyon sok betegségre volt gyógyír. A nyírfa ágai elhárították a vihart, illetve a mongolok szerint jó volt a villámcsapás megelőzésére. Utóbbiak a villámcsapás sújtotta jószágokat nem fogyasztották el, hanem egy nyírfából készített ággyra helyezték, kivitték a mezőre, hogy vadállatok vagy keselyűk fogyasszák el húsukat.

A mongol táltoshit úgy tudja, hogy nyírfába nem csap a villám, ezért sokszor égi fának emlegetik. Ebből készítenek nyelet szerszámokhoz és fegyverekhez. A táltosok viszont dobjukat készítik a szent fából. A mongol táltosok legtöbbször nyírfá ligetekben végeznek szertartásokat, úgy vélik, ha egy facsemeténél áldoznak, az később felnőve hatalmas erejűvé válik. A fakultusznak korai nyomai is megvannak, mégpedig a 13. század közepén összeállított Mongolok titkos történetében, ahol emlegetnek egy nyírfás áldozó helyet, vagyis szent ligetet, ezen kívül még egy különös szokásról is olvashatunk beszámolót: amikor a kereitek fejedelme meg akarta erősíteni vérint való testvériségét Dzsingisz kánnal, vérét nyírfakéregbe csomagolva juttatott el esküdt testvérenek, ezzel bizonyítva hűségét. A kelet-európai síkságon berendezkedett Arany Horda kánság annyira tisztelte a könyveket, hogy azokat nyírfakéregből készítette.

Szer és jóslás

Nemcsak a csángók, hanem a mongolok szent fája is a nyír, melynek mágikus és gyógyító erejébe vetett hit elevenen él mindkét hun utódnép hagyományában. Gallyai és ágai rontáselhárító eszközöknek tartják számon. A magyar portákat régen az év jeles napjain lombos nyírfá ágakkal díszítették fel, hogy megvédjék a területet a kószáló és a házakban megtelepedni kívánó rosszindulatú szellemektől elkerüljék a természeti katasztrófát, elsősorban a villámlást. Legtöbbször a házak mellett az istállók bejáratát is feldíszítették, hogy védelem alá helyezték a jószágokat. A mongolok szent ligeteknek tekintik a nyírfaerdőket, a fákat színes szalagokkal díszítik fel és ott imádkoznak. Táltosaik is ott rendezik meg az ősök szellemének szóló felajánlásokat, de ott imádkoznak az éghez és a földhöz. Szintén a fa kultuszhoz kapcsolódik a tippadás, mely a csángóknál egy tapodásos-táncos szertartás, egy ősi, mágikus szertartás emlékét őrzi. A szó egyébként varázslás és boszorkányság értelemben is használatos, hiszen régen a táltoshitú magyarok így múltatták az időt. Ennek a táncnak és a hozzá kapcsolódó ünnepnek a párhuzama megvan a 13. századra datált Mongolok titkos története című krónikában, melyet Otgoni Pürev a mongol „táltos hit filozófiájának” nevezett. A fenti mongol krónika két helyen is szól a tippadásos táncról és szertartásról. Az egyiket akkor rendezték, amikor Dzsingisz kán ősét, Kutulát kánná választották: „A Horhonag lombos fái körül annyit ugráltak és táncoltak, hogy a földet lecsupaszították...”- jegyezte fel a névtelen krónikás. Később Dzsingisz kán vérszerződést kötött gyermekkori barátjával, Dzsamukával. Az örök időre szóló barátság megpecsételése után a lombos fa alatt nagy mulatságot rendeztek, ettek, ittak és táncoltak. Ezt az ősi szertartást néhány helyen még gyakorolják. Az Ordoszban a kánoknak szentelt központokban magam is megláthattam, hogy milyen is volt a lombos fa. Két, egymáshoz közel ültetett nyírfát láttam, melyet a szerek idejére szent szalaggal kötöttek össze. Ahol nem állt rendelkezésre fa, ott szekerekkel helyettesítették azokat és ugyanúgy megrendezték a mulatságot. A hori burjátoknál ezt a fajta mágikus táncot – Ojuna Sirabnova szerint –éremsihének nevezték. A csángóknál is létezik egy tippadásos tánc, lakodalmakon még ma is járnak körtáncot, amelyet varázslás egyik formájának vélnek. Ugyanígy járnak a mongolok is. A tippad szó nagyon hasonlít a mongol „deb-”, gyökre, az jelentette a jellegzetes szakrális táncot.

Hasonló szokások

Az út végén Erdenebátor elmesélte, hogy ő már a Magyarországon járt kollégáitól hallott arról, hogy mennyire hasonló a magyar hagyomány a mongollal, de most személyesen is meggyőződhetett róla. A vendéglátás, az üdvözlő szokások szinte teljesen ugyanazok, mint a mongoloknál, ilyen például az áldomás, a népi gyógyászat, valamint a szent helyek tisztelete, azokban sok rokon vonás ismerhető fel, de a népzenei dallamok is ismerősen csengtek fülükbe. Szerintük legalább három tudományág – régészet, néprajz és nyelvészet – alátámasztja a székelyek hun hagyományát és a mongóliai analógiák alapján bizonyítottak vélték, hogy a székelyek valóban a hunok rokonai.

OBRUSÁNSZKY, Borbála: Hunnic Heritage of Szeklerland

Between 10 and 18 April 2012 three Mongolian scholars visited Szeklerland in order to discover for themselves the heritage of the Szeklers, descendants of the Huns. This travelogue tells their encounters and discoveries.